

upravljanja. Dat je, dakle, primat društvu a ne državi. U tom smislu naučna analiza organizacione strukture, funkcionisanja, rada i ukupne politike Narodnog odbora oslobođenja u Beranama nije bila obavljena samo sa stanovišta prošlosti već i sadašnjosti.

Naučni skup u Ivangradu raspravljao je dokumentovano o čitavom kompleksu naučno i teorijski relevantnih pitanja. To je urađeno interdisciplinarno, u pojedinim segmentima i komplementarno. Tako su upotpunjena saznanja vezana za rad Skupštine u Beranama i Narodnog odbora oslobođenja kao vjesnika novog vremena i volje naroda da svoju sudbinu kroji sam po mjeri sopstvene vizije života i društvenog uređenja koje želi da izgradi.

Iz te borbe su proizašle i odluke istorijskog značaja, u kojima su kondenzovana iskustva Pariske komune i ruskih sovjeta iz 1917. godine. Kao što je praksa Narodnog odbora oslobođenja u Beranama i praksa ostalih NOO-a obogatila marksističku teoriju i modernu nauku o izgradnji novih društvenih odnosa, tako je i ovaj naučni skup obogatio našu istorijsku nauku novim saznanjima i rezultatima.

Kada se sve to ima u vidu, onda se može zaključiti da će neke historiografske ocjene biti korigovane, kako one o značaju julske vlasti u Crnoj Gori 1941. godine, tako i one o Skupštini narodnih predstavnika u Beranama i Narodnom odboru oslobođenja koji je tom prilikom osnovan. Zato naučna javnost s radoznavnošću očekuje najavljenju knjigu — zbornik u kome će biti objavljena saopštenja i rezultati rasprave sa ovog naučnog skupa, vjerovatno najznačajnijeg od dosad organizovanih u 1981. godini.

Zoran Lakić

*ZBORNİK Historijskog instituta Slavonije i Baranje, 17,
Slavonski Brod 1981.*

Posljednji, 17, broj Zbornika Historijskog instituta Slavonije i Baranje sadrži šest izvornih članaka i jedan pregledni članak, dva saopštenja sa skupova i četiri prikaza i kritike. O stavu vojvođanskih demokrata prema hrvatskom pitanju i o prilikama u Hrvatskoj 1919—1928. članak je napisao Bogumil Hrabak (1—50). Demokratska partija se najviše borila za nacionalni unitarizam i državni centralizam. Ali on u Srbiji i Vojvodini nije bio tako striktan, jer su u poslednjoj najjači uticaj imali velikosrpski radikali. Za vojvođanske demokrate jugoslovenstvo nije značilo negaciju srpstva ili hrvatstva, već samo uklanjanje separatizma. Oni nisu bili protiv decentralizacije ali su tražili da se vodi računa o ekonomskim i drugim potrebama života. Hrabak je posebno razmotrio kako se formira ideja nacionalnog unitarizma vojvođanskih demokrata u vezi s početkom izgradnje jedinstvene jugoslovenske države (februar 1919 — februar 1920). On prati i Hrvate u dnevnoj političkoj publicistici vojvođanskih demokrata do raspuštanja Demokratske stranke marta 1924. koristeći se naročito *Jedinstvom* i *Novom zorom*. Većina poslanika »prečana« prešla je u redove

samostalnih (Pribićevićevih) demokrata. Ima reči i o stavu samostalnih demokrata u Vojvodini prema političkim prilikama u Hrvatskoj (april 1924 — decembar 1928), kao i o odnosu Davidovićevih demokrata Vojvodine o prilikama u Hrvatskoj u istom periodu. Na kraju su dati istupi poslanika Demokratske stranke iz Vojvodine u Narodnoj skupštini u vezi s hrvatskim pitanjem. Mira Kolar-Dimitrijević opisala je »Drvno-industrijsko preduzeće S.H. Gutmann u Belišću i njegovo radništvo do 1941. godine« (51—105). U radu se prati razvitak radničkog pokreta od njegovog nastanka 1884. do 1941. i tretira odnos firme Gutmann prema radništvu s težištem na njegovom socijalnom i ekonomskom položaju. Konstatuje se da radnički pokret u Belišću nije razvijen, već je ostao pod kontrolom poslodavaca, te je tu delovao samo Opšti radnički savez, koga je pred drugi svetski rat zamenio Hrvatski radnički savez. Do toga je došlo zato što je na strani firme bila vlast, novac i međunarodno iskustvo u klasnoj borbi, dok su najistaknutiji komunisti pod uticajem belog terora još pre Obznane napustili Belišće, a oni koji ostaju prelaze na socijalističke pozicije i negiraju revoluciju. Za radnike je posebno težak bio položaj u vreme krize 1929—1934. Radnici su za celo vreme bili u neravnopravnom položaju prema upravi firme »S.H. Gutmann« jer su jedino raspolagali svojom radnom snagom koju su prodavali da bi obezbedili osnovne potrebe za život.

»Komunistički pokret u Slavonskom Brodu 1935—1941. godine« (107—174) obradio je Mile Konjević. Autor posle uvoda prati izgradnju organizacione osnove partijske organizacije, a zatim skojevske organizacije. Konjević konstatuje da se delatnost slavonkobrodskog komunističkog pokreta odvijala u okviru širih relacija kojima je osnovno obeležje dao dolazak J. B. Tita na čelo KPJ i njegova borba za izgradnju moderne radničke partije i osnivanje KPJ. U to vreme se širi mreža ćelija KPJ i SKOJ-a i formiraju njihovi mesni i okružni komiteti. Ukazuje se i na značaj Vojnog komiteta, zatim na literaturu, štampu i tehniku. Posebno se govori o komunistima koji su na platformi narodnofrontovske politike ostvarili veliki uticaj u radničkom pokretu, na selu i među omladinom. Rad Konjevića ima analitičko-faktografski karakter, a u njemu se obrađuje razvoj komunističkih organizacija i njihovo angažovanje u vođenju antirežimske i antifašističke borbe.

O omladinskim organizacijama građanskih stranaka u Slavoniji 1939—1941. članak je napisala Zdenka Lakić (175—247). U to vreme omladina Slavonije se ubrzano politički diferencirala u dva osnovna pravca: antifašističkom i profašističkom. Na čelu antifašističke borbe nalazio se SKOJ koji je okupljao ne samo marksističku omladinu već i širi krug demokratski i antifašistički raspoložene omladine. Deo omladine je bio pod snažnim uticajem fašističke propagande koja se otvoreno ispoljavala kod ustaško-frankovačke omladine i omladine Jugoslovenskog narodnog pokreta — Ljotićevog »Zbora«, a negde prikriveno kao u Hrvatskom junaku, Katoličkoj akciji i drugim križarskim organizacijama, Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici i Srpskom kulturnom klubu. SKOJ je imao uticaja na članove Hrvatskog skauta, društva Trezvene mladeži, Jadranske straže i Sokola Kraljevine Jugoslavije. U radu se analizira organizaciona struktura, aktivnost i programska orijentacija organizacija i društava obrazovanih za omladinu, naročito njihov odnos prema nacionalnim i socijalnim problemima koji se u to vreme javljaju kao ključna pitanja i oko kojih se odvijala osnovna politička diferencijacija.

Nada Lazić je u svom članku opisala Baranju u NOP-u (249—270). Ona u njemu ukazuje na početke razvoja narodnog ustanka i njegove osobine u uslovima mađarske fašističke okupacije Baranje. Iznete su objektivne okolnosti koje su bile izrazite: geopolitička omeđenost, društveno-političke protivurečnosti, nacionalna heterogenost stanovništva, partijska izolovanost i malobrojnost članstva KPJ, što je sve činilo posebnosti Baranje koje su bitno uticale na NOP 1941. U Baranji se radilo na okupljanju simpatizera KPJ, širenju propagandnog materijala, slušanju savezničkih radio-stanica, obavještavalo o anti-fašističkoj borbi uopšte, ali ipak do objedinjavanja oslobodilačkog pokreta Baranje nije došlo. Jedan od razloga za to bilo je hapšenje antifašista u podunavskom delu regiona sredinom 1941, ubistvo Sare Bertić i Ernea Kiša, zatim prekid partijskih veza s Osijekom (Slavonija) i Somborom (Bačka). Gubici rukovodilaca NOP-a predstavljali su težak udarac daljem razvoju ustanka, a rad jedino preostalog istaknutog rukovodioca baranjskog NOP-a Jovana Lazića, studenta, uskoro je bio osujećen pa je i on krajem 1941. morao da napusti Baranju.

Slavica Hrečkovski je prikazala »Stanje i rad brodske partijske organizacije na proširenju društveno-političke osnovice NOP-a (siječanj 1943 — travanj 1945) (271—305). Autorica konstatuje da je organizacija KPJ u brodskom okrugu zadržala kontinuitet rada i organizacije za celo vreme rata. U tom periodu brodska partijska organizacija je u svoj rad unela planomernost i sistematičnost, što je dovelo do širenja društveno-političkih organizacija NOP-a (NOO-a, SKOJ-a, USAOH-a, AFŽ-a, JNOF-a), pri čemu su odluke ZAVNOH-a i II zasedanja AVNOJ-a imale dalekosežan značaj. Njima su ostvarene perspektive novih nacionalnih i socijalnih odnosa u budućoj državi, obrazovanoj na federativnoj osnovi, u kojoj je zajamčena ravnopravnost svih jugoslovenskih naroda. Autorica podvlači da su članovi KP brodske organizacije ulagali maksimum napora da upoznaju stanovništvo sa suštinom tih odluka, da pridobiju ono stanovništvo koje je bilo pod uticajem vodstva HSS-a i jugoslovenske vlade u izbeglištvu, koji su radili na pasivizaciji stanovništva. Zahvaljujući pravilnoj politici KPJ bivše pristalice HSS sve više napuštaju politiku vodstva HSS-a i opredeljuju se za JNOF. Tome su mnogo doprineli levo orijentisani rukovodioci HSS-a, naročito iz istočnog dela sreza Slavonki Brod i zapadnog dela srezova Đakovo i Županja, koji su se rano opredelili za NOP. Oni su znatno pomogli komunistima u izgradnji opštenacionalnog jedinstva pristalica NOP-a, učvršćivanju i proširenju njegove materijalne i društvene osnovice. I srpsko stanovništvo brodske organizacije pod uticajem KPJ rano se opredelilo za NOP i pružilo masovnu podršku NOP-u i politici JNOF-a. Brodske partijske organizacije pružili su podršku i pripadnici nacionalnih manjina, naročito Ukrajinci, koji su od prvog dana pomagali komuniste u vođenju oslobodilačke borbe.

Mile Konjević je obradio istorijske teme u novijoj slavonskoj periodici u posebnim izdanjima (307—334). On zaključuje da je istorijska tematika u periodičnim publikacijama i posebnim izdanjima na području Slavonije dobila adekvatnije mesto tek u protekloj deceniji. Treba raditi na dizanju kvaliteta svih oblika naučnog komuniciranja, a time i na većoj odgovornosti ustanova koje su nosioci istorijskih delatnosti. Neophodno je da se izvrši naučna valorizacija svih istorijskih priloga, čime bi oni dobili svoje mesto u istoriografiji. Konjević smatra da uobličavanje periodičnih publikacija treba ostvariti tako da se one po svojoj opremi, funkcionalnosti i naučnoj fundiranosti priloga približe propisanim standardima, pa su u tom pogledu pred redakcijama brojni i značajni

zadaci. Uključivanje naučnih radnika u proces obrade pojedinih tema po Konjeviću je jedna od osnovnih pretpostavki uspešnosti svakog pothvata, što se naročito odnosi na kompleksnije teme u kojima se celovito obrađuju pojedini periodi iz prošlosti. Problem recenzenta smatra se vrlo značajnim pitanjem. Autor na kraju rada kaže: »Njegovanje kritičkog odnosa u cjelokupnom znanstveno-istraživačkom procesu otvara put bržem razvoju regionalne historiografije pred kojom stoje krupne zadaće, a naročito u oblasti obrade radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta i socijalističke revolucije.«

U rubrici Saopštenja sa skupova (335—347) donet je prilog Mire Kolar-Dimitrijević o setvenim i žetvenim radovima na severoistočnom hrvatskom području tokom NOB-a i Nade Lazić o žetvi u Slavoniji i prevozu žita 1944. godine.

Bez sumnje je ovaj Zbornik, zahvaljujući svojim rubrikama, raznovrsnosti tematike kao i dobroj fundiranosti radova, značajan prilog jugoslovenskoj historiografiji i putokaz kako treba prilaziti obradi mnogobrojnih problema novije istorije jugoslovenskih naroda.

Milica Bodrožić